

Eindverslag Polemieken leren schrijven in tijden van polarisatie: schrijfoefeningen voor leerlingen in Nederland

Els Stronks, e.stronks@uu.nl

december 2025

Bij deze doe ik graag namens de partners verslag van de besteding van de subsidie van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde voor het maken van een reeks schrijfoefeningen die gebruikt zullen worden in de aanstaande Komrij-schrijfwedstrijd. In **Bijlage 1** is het overzicht van de 10 gemaakte oefeningen te vinden, met daarbij: de naam van de oefening, de URL, en het leerdoel (uitgesplitst naar kenmerken van de polemische schrijver, en kenmerken van het polemische genre). We hebben bij de uitvoering de gedachte van de commissie om breder te kijken (ook naar digitale platforms, en polemische stijlen die in digitale media gangbaar zijn) meegenomen. In **Bijlage 4** de oorspronkelijke aanvraag.

De 10 oefeningen zijn volgens plan tot stand gekomen. Dat wil zeggen dat:

- **Fase 1:** Micha Hamel en Els Stronks maakten, op basis van lezing van beschikbare literatuur over de polemieken, bloemlezingen met polemische teksten uit de Nederlandstalige literatuur en informatie over Komrij zoals aangedragen door Komrij-biograaf Arie Pos, concepten voor 10 oefeningen. We keken daarbij goed naar wat SLO inmiddels aan leerlijnen door de nieuwe kerndoelen aan het trekken is. De Leerlijn Teksten produceren gaat uiteenvallen in twee sublijnen (schrijven om te leren, en schrijven om te communiceren) die voor ons leidend zijn geworden (zie **Bijlage 2** voor het voorstel dat we voor precieze indeling aan SLO gedaan hebben vanuit Schrijflab). De eerste 5 oefeningen doen de leerling veel leren (over zichzelf als polemist, over het genre, over contexten waarin literaire polemieken gevoerd worden). De tweede 5 oefeningen gaan over het communiceren van polemische gedachten naar een specifiek publiek: welke stijlmiddelen zijn te gebruiken, welke retoriek? Belangrijk is dat we in die ronde een oplossing vonden voor een probleem waar we bij het schrijven van de aanvraag nog mee zaten: hoe kun je leerlingen in een sterk gepolariseerde tijd polemieken laten schrijven? Het antwoord vonden we in het voortdurend schaven aan het besef van leerlingen, door alle oefeningen heen, dat polemisch schrijven een wapen is dat je gericht en in overeenstemming met je geweten in kunt zetten. Polemieken leren schrijven betekent dus leren zien over welke vraagstukken in de literatuur, of welke maatschappelijke vraagstukken verbonden aan literatuur je wel of niet een polemieken wilt schrijven (zie **Bijlage 3** voor een voorbeeld van hoe we dat in een oefening aanpakken). Om die reden hebben we onze leesfragmenten (voorbeelden van polemieken) veel breder en actueler getrokken dan Komrij. Een recente polemieken rond het effect van de aanwezigheid van veel vrouwen in het literaire veld, als een ook al wat langer lopende polemieken over de stilistische kwaliteiten van vrouwelijke schrijver bleken goed materiaal om die vraagstukken voor de leerlingen in beeld te brengen.
- **Fase 2:** studenten Nederlands, studenten Rechten, leerlingen, en Komrij-expert en filosofie-docent bogen zich in een aantal field labs over deze concepten. Ze gaven feedback door de aspecten van oefeningen die hen opvielen ter discussie te stellen (met name: 1) zijn de voorbeelden van polemieken divers genoeg?; 2) wat te doen met hele effectieve maar ook

potentieel schadelijke polemische stijlen zoals het vermogen iemand te kunnen 'roasten'?; en 3) ook wat te doen met morele keurslijf dat je leerlingen oplegt door te werken aan hun besef over welke onderwerpen ze wel en niet polemieken te schrijven, per saldo uiteindelijk toch hun eigen keuze en niet iets waar je vanuit de oefeningen al te moralistisch over wilt zijn?). Ze leverden ook feedback door een aantal opdrachten zelf te maken. Dat gaf ons zicht op de (on)duidelijkheid van de instructies.

- **Fase 3:** herschrijven van de oefeningen op basis van deze feedback, en publiceren op SchrijfLab.nl. Via LinkedIn en Facebook Groep Leraar Nederlands is al PR gemaakt voor deze nieuwe oefeningen. Het volgende PR-offensief zal plaatsvinden in het voorjaar van 2026, als de Komrij-schrijfwedstrijd samen met de vakvereniging Levende Talen Nederlands en Neerlandistiek.nl opgestart wordt. In die fase zal ook met het Nederlands Debat Instituut overlegd worden om te zien of de oefeningen gebruik kunnen worden voor onderdelen die in de pauzes van de nationale debatdagen georganiseerd gaan worden. De polemieken zijn als serie ook opgenomen in ons leerlijnen-overzicht: [Leerlijnen | SchrijfLab](#). Uit ervaring weten we dat dat een van de meest gebruikte pagina's van SchrijfLab is.

Bijlage 1: overzicht oefeningen en leerdoelen

Oefening	Kenmerken polemieek	Kenmerken polemist
- Mening SchrijfLab	Stelt scherpe vragen vanuit het idealistische doel om iets te verbeteren	De polemist houdt dat grote goed (aanscherpen is het doel, niet afbranden) altijd in het oog
- Groot goed SchrijfLab	Start omdat een schrijver ergens een sterke mening over heeft	De polemist moet die mening goed onderbouwen om aan het hogere doel van de polemieek bij te dragen
- Fileren SchrijfLab	De polemieek is gebaseerd op een haarfijne analyse van de tekst waarop gereageerd wordt.	De polemist kan de tekst waarop gereageerd wordt haarfijn analyseren.
- Belangenafweging SchrijfLab	In een polemieek worden idealiter niet alleen de belangen van de polemist meegenomen, maar ook het algemeen/algemener belang.	De polemist verdiept zich voor de polemieek in zoveel mogelijk belangen om daar afwegingen in te maken.
- Standpunt SchrijfLab	Elke polemieek drijft op een goed opgebouwde argumentatie rond een mening, een standpunt dus	De opbouw van een standpunt kent vormen die de polemist kan gebruiken om anderen aan te vallen en zichzelf te verdedigen
- Polemist SchrijfLab	De schrijver kan de rol van polemist overtuigend spelen, maar moet wel in de gaten houden dat het menselijk contact in polemieek gelegd wordt	Het is een rol die de polemist naar believen op kan pakken en ook weer achter zich kan laten
- Sarren SchrijfLab	Een aantal stijkenmerken – met name de herhaling – zorgt ervoor dat de tegenstander een reactie wordt ongelokt.	De polemist kan zich bedienen van stijlmiddelen die gesar tot resultaat hebben.
- Roast SchrijfLab	Degene tegen wie een polemieek gericht is, wordt ondanks de kritiek in ere en waarde gelaten.	De polemist kan kritiek combineren met complimenten.
- Ad hominem SchrijfLab	De polemieek bevat aanvallen op de tegenstander die de goede zaak (het groot goed) als doel hebben en dus toch het spel betreffen en niet de man.	De polemist kan de tegenstander aanvallen met het doel de bal te spelen.
- Overdrijven SchrijfLab	In de polemieek wordt het stijlmiddel overdrijven gebruikt om de lachers op de hand te krijgen	De polemist weet de overdrijving in te zetten met het doel gevat te zijn.

Bijlage 2 Overzicht leerlijnen in kerndoel 'Teksten produceren' zoals aan SLO voorgesteld vanuit SchrijfLab

Vaardigheid: Schrijven om te leren

- de kennis om in eigen woorden informatie te verwerken uit verschillende bronnen
- de kennis om eigen gedachten, ervaringen, gevoelens en fantasieën te verwoorden;
- de kennis om te experimenteren met klanken, woorden, zinnen, literaire genres, taalregels, taalconventies en visuele vormen;
- de kennis om kenmerken van de ontluikende eigen stijl en het talige repertoire te verkennen;
- de kennis van creatief taalgebruik van anderen in literaire en zakelijke teksten;
- de kennis om hoofd- en bijzaken, indrukken en vragen bij gelezen, bekeken of beluisterde inhoud te benoemen;
- de kennis om gelezen inhoud samen te vatten;.

Schrijven om te communiceren

- de kennis om gedachten en verworven inzichten te verwoorden, onderbouwen en ordenen in een tekst of schema;
- de kennis om te komen tot het schrijven van een gestructureerde tekst met bronvermelding;
- de kennis over het inzetten van de vorm van teksten (tekstsoorten, tekststructuren, verteltechnieken) om tekstinhoud over te brengen;
- de kennis om de tekst te reviseren met het oog op doelgerichte communicatie: taalgebruik en taalverzorging
- de kennis om school- en vaktaal in te zetten;
- de kennis om layout (op letter-, schrift- en tekstniveau) met handschrift en typeschrift leesbaar te maken

Bijlage 3: voorbeeld van werken aan bewustwording rond inzetten wapen van de polemief, oefening 'Groot goed'

SchrijfLab

Kennisclips Docenten →LitLab →Taalbaas

Deze oefening is onderdeel van leerlijn: [Polemiek - 13](#)

166

165

163

164

162

161

159

158

157

165

Groot goed

Vaardigheid: [burgerschap](#)
Niveau: [onder- en bovenbouw](#)
Duur: 30 - 60 minuten

Als er een woordenwisseling plaatsvindt tussen twee schrijvers, dan noemen we dat een polemiek. Het woord 'polemiek' komt van het oud-Griekse woord 'polemos' = oorlog.

Als twee schrijvers slaags raken, zetten ze zoals in elke oorlog, alle middelen in die ze hebben. De meest effectieve middelen zijn vaak humor, overdrijving en sarcasme. Ze moeten natuurlijk wel binnen de wet blijven en niets schrijven wat volgens de wet verboden is (discrimineren of lasteren bijvoorbeeld).

Polemieken tussen schrijvers gaan vaak over wat je 'groot goed' kunt noemen. Onderwerpen die belangrijk maar ook kwetsbaar zijn. Zoals 'schoonheid', 'kwaliteit' of 'waarachtigheid' (dat iets oprecht is).

In deze oefening ga je eerst een polemiek tussen twee schrijvers lezen, om er vervolgens als schrijver aan deel te gaan nemen.

Mening versus kennis

Comments bij een instapost, of een ruzie op X: het zijn voorbeelden van een woordenstrijd op het internet. Dat zijn meestal geen polemieken, hoewel de ene schrijver op de andere reageert en dit dus wel op een polemiek lijkt. Maar meestal blijft het bij een uitwisseling van persoonlijke meningen, zonder argumenten die tot meer kennis over het gespreksonderwerp leiden. Dat komt omdat de schrijvers van die *comments* hun mening gebruiken als eindpunt. Ze gooien die in de strijd omdat ze willen dat er daarna niets meer komt, niets meer kan komen. Op basis van een constructie als 'ik beleef/ervaar/vind/voel persoonlijk dat...' blokkeren ze een uitwisseling, met als onderliggende gedachte: 'Iedereen heeft recht op haar/hun/zijn eigen mening' of 'Over smaak valt niet te twisten'. Veel rap battles kunnen wel degelijk als een vorm van polemiek worden gezien.

Mensen denken over dingen lang niet allemaal hetzelfde, en dat betekent dat er talloze meningen zijn. Mensen denken iets, en zijn ervan overtuigd dat iets dan ook echt zo is. Ze denken genoeg te weten. Maar een mening is nog geen kennis. Kennis krijg je pas als je met elkaar over iets van gedachten wisselt.

In een polemiek is een mening een beginpunt. Je presenteert jouw aanval als een uitnodiging voor anderen om op te reageren, zodat jij en die ander in een uitwisseling van gedachten kunnen geraken. Boos worden om iemands mening mag natuurlijk, maar in je houding moet je ruimte laten voor het weerwoord van de ander. Voor je het weet zit je in een scheldpartij zoals we die van internet kennen, en raakt het doel van polemiseren buiten bereik.

Drijfveren van een polemist

- Lees onderstaand fragment uit een brief van Frederik van Eeden (1860-1932). Van Eeden was een Nederlandse schrijver die bekend stond om zijn spirituele inslag en zijn verfijnde taalgebruik. Het fragment komt uit een brief die hij schreef aan de dichter Willem Kloos, die in een kritisch artikel iets had afgekraakt wat Van Eeden schreef. Anders dan je misschien zou denken, kraakte Van Eeden niet op zijn beurt het werk van Kloos af. Hij deed in de brief een appel op Kloos om samen naar het goede op zoek te blijven gaan. Hij doorbrak daarmee de polemiek, zo leek het. Maar hij zette die in werkelijkheid listig voort, omdat hij de gedachtegang van Kloos doorprikt terwijl hij een pleidooi houdt voor de zoektocht naar het goede:

Beste vriend!

Om deze volgende redenen wil ik iets antwoorden op hetgeen je over mij en tegen mij in 't openbaar gezegd hebt. Ik wens ongestoord mijn weg te kunnen gaan en mijn individualiteit te ontwikkelen, mijn vrijheid behoudend met zorgvuldig ontzien van de vrijheid van anderen. (...) Ik zoek *dese* vrijheid, omdat ik voel, als een levend en reëel sentiment, de liefde voor mijn soort, de mensenzelfde. Dit is het motief, en het wezen der rechtvaardigheid bestaat naar mijn mening in het bepalen der grootst mogelijke vrijheid die wij allen kunnen [v]erlangen, naast elkaar.

Er is maar één ding, dat ik belangrijk vind boven alles waarvoor ik leef, en waarvoor ik weet waerachtig te leven. Dit is (...) het Goede. Ik kies dit woord, omdat ik geen enkel woord weet, dat mij beter dient. (...) Ver ben ik van epethische contemplatie – want ik voel dodelijke haat en brandende liefde, daar [= omdat] ik mens ben als jij.

Maar in deze strijd wil ik rechtvaardigheid. Ik erken niet enkel mijn recht maar ook het recht mijner vijanden. Omdat ik mij niet aanmatig de allerhoogste Rechter te zijn, wetende het absoluut Goed en Kwaad. Ik strijd voor mijn recht, voor hetgeen ik voel Goed te zijn. (...)

Ik laat mij alleen influenceren door sympathie en rede, de machten, die ik ook zelf alleen erken. Ik laat mij door niets anders afleiden van de weg die ik gaan wil. Al werd ik uitgejouwd door de gehele elite, of toegejuicht door de hele vrije gemeente [= alle mensen] (...) ik zal 't niet achten [= ik zou het mij niet aantrekken]..

- Wat is de motivatie voor Van Eeden om te schrijven, en zo te blijven schrijven, ook als hij aangevallen wordt op wat hij schrijft?
- Wat is dus volgens Van Eeden de kwaliteit van ware literatuur?

- Lees het volgende fragment waarin Van Eeden zijn mening geeft over het stuk dat Kloos over zijn boek schreef. Hij doet dat niet door de aanval te openen op wat Kloos inhoudelijk schreef, maar door Kloos een teveel aan emoties te verwijten. Het grappige aan het fragment is, dat het in zeer beleefde toon gesteld is – de heren zijn immers vrienden en collega's! – maar toch een Ad hominem-beschuldiging (een persoonlijke aanval op de man) van jewelste is, waarmee de brief polemisch wordt:

Je laatste stukje over mij is een overijde daad. Het is in een boze bui geschreven en op allerlei plaatsen duidelijk geëmotioneerd door een zekere wrevel, een humeurig ongeduld. De reden daarvoor verraad je met bijna nefeve openheid. Ik heb namelijk, ondanks je afkeuring, mijn werk uitdrukkelijk [in het literaire tijdschrift] wens te plaatsen. De toorn hierover geeft je stuk iets meesterachtigs [= paternalistisch], iets vaderlijk beknothende, dat mij hoogst ridicuul voorkomt en waaraan ik mij voorgoed wens te onttrekken. De bespreking van mijn werk wordt ten enenmale krachteloos gemaakt door dit gemis aan kalmte en door je open bekentenis dat je er geen meningen in vinden kunt. De conclusie, dat er dan ook wel niets in zal staan, zou jij zelf in de beste van je tegenstanders voorbarig vinden. Een karakterisering van mijn persoon kon onder deze omstandigheden moeilijk gelukken en moest hier misplaatst zijn bovendien.

Een belediging als compliment verpakken

- Lees het volgende fragment uit de brief, waarin Van Eeden weer iets heel listigs doet: hij begint met een groot compliment en vervolgt dat met de rauwste belediging die een schrijver ten deel kan vallen, namelijk dat hij (= Kloos) slechts een amateurtje is:

Door jou heb ik leren onderscheiden wat goede en slechte verzen zijn, wat mooi en lelijk is – maar altijd, altijd heb ik het geweten dat er iets is waarin ik de artiest ben en jij de leek. (...)

Mijn gedachten werken dag en nacht, zonder dat ik 't wil, stil en gestaag, zoals koraaldieren hun grote bergen bouwen. En elk gezegde [= alles wat ik beweert en schrijf] rust op het in jaren geformeerde. Maar wie niet goed ziet [zoals Kloos], ziet slechts verspreide eilanden, waar toch een groot gebergte is. En door het peuteren aan een formule is de realiteit van mijn ziel niet te veranderen.

Jezelf nobel maken

- Lees nu het eind van de brief, waarin Van Eeden afsluit met twee gedachten: ten eerste dat deze polemieken – als briefwisseling – tussen hen moet blijven en niet naar buiten hoeft te komen, en ten tweede dat zij vooral vrienden moeten blijven. Die twee dingen doet Van Eeden om zichzelf een bepaalde onaantastbaarheid aan te meten. Hij zegt niet te verlangen naar complimenten en prestige, maar altijd enkel het Goede na te streven. Met deze nobelheid probeert hij, kortom, hoe oprecht hij het ook voelt en stelt, Kloos te overklassen. De vriendschap die hij Kloos aanbiedt, is daardoor feitelijk niet te weigeren:

Ik zie óók wel kans je hele stukje te weerleggen. Ik heb het inderdaad gedaan, ik heb je rode toorn-robiijn in stukken geslagen en gans gevut in silver cantille-werk van overwegingen. Maar dat moois is voor jou alleen. Het publiek – niet de massa, die hoort ons geen van beiden – ook niet de elite alleen, want ook jouw publiek is veel groter – maar ons beider publiek heeft alleen nodig te weten wat zij aan ons beiden heeft. Daarvoor is dit genoeg.

Het zal mij bedroeven als dit antwoord je weer ergert. Maar daarom mag ik het niet laten. Want het kan slechts kwetsen de sentimenten die ik lelijk vind en die ik in mijzelf niet wil ontzien of wens te doen ontzien. De vrees voor het oordeel van het publiek, de zorg voor 't prestige van jou of van onze groep of van het tijdschrift. Het oordeel der menigte, dat nooit dan bij toeval of te laat rechtvaardig is, gaat mij geen bliksem aan. En prestige verlang ik niet en eerbiedig ik niet. Deze gevoeligheden, zo je ze hebben mocht, in je te sparen, zou slechte vriendschap zijn.

(...)

Laat ons dan nu weer elk aan 't werk gaan en zoeken in vrijheid en oprechtheid de waarheid die is – in onszelf, – en blijf vooral geloven aan mijn oprechte en onveranderlijke vriendschap.

Schrijven

Je gaat nu zelf een brief van circa 500 woorden schrijven om aan de polemiekt deel te nemen, maar kiest eerst uit twee opties.

- optie 1 is je verdiepen in een polemiekt die recent gevoerd is over de vraag "verliest literatuur aan kwaliteit omdat literatuur in Nederland een vrouwenzaak geworden is?". Je startpunt is dan [deze tekst van Fleur Speet](#) , die je eerst heel goed moet lezen en analyseren zoals we dat hierboven met de brief van Van Eeden gedaan hebben.
- optie 2 is een brief terug te schrijven aan Frederik van Eeden. Je hoeft niet te doen alsof je Kloos bent, maar het mag wel.

Voor beide opties geldt:

- Hou een zeer beleefde toon aan.
- Vraag je af op welke punten je het eens en oneens bent met de tekst waarop je reageert.
- Bespreek jouw visie een aantal hoofdthema's in beide debatten (het Goede, het belang van emoties in debat) door je bijvoorbeeld dit af te vragen, – *is het Goede voor iedereen hetzelfde?*
 - bestaat het Goede?
 - zijn waarachtigheid en het Goede hetzelfde?
 - waarin geef je de ander gelijk en waarin niet?
 - zijn emoties ook waarachtig?
 - Mag je emoties inbrengen in een polemiekt?
- Verwerk in je brief een Ad Hominem-beschuldiging.
- Verwerk een belediging, verpakt in een compliment.
- Sluit af met een uitspraak over of je met de schrijver met wie je in polemiekt treedt bevriend wilt blijven of niet.

Bronnen

- [Willem Kloos | Literatuurgeschiedenis](#)
- [Frederik van Eeden | Literatuurgeschiedenis](#)
- [De Nieuwe Gids \(Nederland\) – Wikipedia](#)
- [Ad hominem | SchrijfLab](#)
- Tim Miechels (2025), 'De universiteit is geen talkshowtafel', *Volkskrant* 25 september.